

Områdesnämnden för humanvetenskap

Elisabeth Wåghäll Nivre
Vicerektor

Justitiedepartementet
Regeringskansliet

Handläggare:
Karolina Alveryd

Yttrande över remiss: Slopad straffbarhet för unga myndiga (SOU 2018:85)

Områdesnämnden för humanvetenskap har ombetts att till Justitiedepartementet inkomma med synpunkter på remiss av *Slopad straffbarhet för unga myndiga (SOU 2018:85)*. Betänkandet har remitterats till Juridiska fakulteten och Samhällsvetenskapliga fakulteten. Synpunkter har inkommit från Juridiska fakulteten och Samhällsvetenskapliga fakulteten och redovisas i bifogade bilagor, som utgör områdesnämndens svar.

Elisabeth Wåghäll Nivre

Karolina Alveryd

Karolina Alveryd
Utredare
Juridiska fakultetskansliet

Områdesnämnden för humanvetenskap

Remiss: Slopad straffrabatt för unga myndiga (SOU 2018:85)

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet har genom remiss beretts tillfälle att avge yttrande över utredningen Slopad straffrabatt för unga myndiga (SOU 2018:85).

Utredarens uppdrag enligt direktiven har varit att överväga och föreslå hur en ordning bör utformas som innebär att lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år vid straffmätningen behandlas som andra myndiga lagöverträdare. Konkret innebär en sådan förändring bl.a. att den s.k. ungdomsreduktionen enligt 29 kap. 7 § BrB slopas beträffande lagöverträdare som har fyllt 18 år samt att kravet på särskilda skäl för att döma till den som vid gärningstillfället fyllt 18 men inte 21 år till fängelse enligt 30 kap. 5 § BrB avskaffas. Uppdraget har vidare bestått i att analysera konsekvenserna av en sådan ordning för lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år, och mot den bakgrunden överväga olika modeller för hur straffmätningen för lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år skulle kunna ske, samt bedöma behovet av följdändringar.¹

Enligt direktiven verkar det viktigaste skälet till de efterfrågade lagändringarna vara att de utgör ett effektivt sätt att förebygga brottslighet. Regeringen uttalar bl.a. *att* ”det krävs insatser mot organiserad brottslighet och annan kriminalitet förenad med gängbildning”, *att* ”[f]örekomsten av skjutvapen och explosiva varor i kriminella kretsar har ökat”, *att* det ”även skett en ökning av dödligt våld där skjutvapen använts”, *att* ”[o]rganiserad brottslighet i gängmiljö förekommer även bland yngre lagöverträdare” och *att* denna problematik behöver ”bemötas från flera håll”.

Vid sidan av argumentet att lagändringarna behövs för att förebygga brottslighet kan man skönja ytterligare en typ av skäl som enligt regeringens förmenande talar för en lagändring. Nämligen att en lagändring kan anses i linje med vad som uppfattas som rättvist. Regeringen anför bl.a. att ”[s]ynen på brott, brottslingar och samhällets reaktioner på brott är i ständig förändring” och att ”[d]et kan ifrågasättas om det är en rimlig ordning” att lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år särbehandlas. Regeringen pekar vidare på att myndighetsåldern 18 år på andra områden innebär en gräns efter vilken

¹ Dir. 2017:122, s. 7.

individen förväntas kunna ta ansvar för sina handlingar liksom att andra nationella rättsordningar tillämpar gränsen 18 år när det gäller särbehandling i straffrättsligt hänseende.

En lagändring som den föreslagna kan följaktligen – rätt eller fel – motiveras utifrån två olika typer av skäl; dels att det finns *behov* av att *förebygga brottslighet* och att åtgärden är ett *effektivt* sätt för att åstadkomma detta, dels att straffsystemet bör vara utformat så att det *uppfattas som rättvist*.

Utredningens uppdrag tar alltså sikte på lagöverträdare i två åldersgrupper – 15–17-åringar respektive 18–20-åringar. När det gäller gruppen 18–20-åringar ingår det inte i uppdraget att utreda huruvida de antaganden regeringen gör beträffande skälen för den efterfrågade reformen är riktiga – de utgör s.a.s. ett *fait accompli* i sammanhanget. Det handlar ju inte om att utreda *om* en reform bör genomföras utan att presentera förslag *hur* en reform kan förverkligas. Utredningen konstaterar emellertid att direktiven är mer öppna när det gäller hanteringen av åldersgruppen 15–17 år, vilket innebär en ingång att närma sig de två typerna av argument kritiskt.² Särbehandlingen av 15–17-åriga lagöverträdare och särbehandlingen av 18–20-åriga lagöverträdare aktualiserar nämligen i princip samma frågor. Fakultetsnämnden har i egenskap av remissinstans att yttra sig över lagförslaget som sådant och är inte bunden av direktiven på samma sätt som utredaren. Fakultetsnämnden väljer därför att omformulera de skäl som regeringen för fram i termer av tre frågor:

- (1) Är det från preventiv synpunkt effektivt att sluta särbehandla lagöverträdare från 18-årsdagen?
- (2) Finns det av preventiva skäl behov av att sluta särbehandla lagöverträdare från 18-årsdagen?
- (3) Är det rättvist att sluta särbehandla lagöverträdare från 18-årsdagen?

Vad beträffar frågan (1) kan erinras om att brottslighet naturligtvis kan förebyggas på olika sätt. Förebyggande åtgärder kan vara proaktiva och reaktiva. Inom kriminologin brukar man skilja på primär, sekundär och tertiär brottsprevention. Straffrättsliga åtgärder är av det sistnämnda reaktiva, tertiära slaget. Som utredningen konstaterar – med hänvisning till framförallt rättsvetenskaplig forskning – är större repression och ett ökat bruk av fängelsestraff i allmänhet dåliga redskap för att åstadkomma minskad brottslighet utan rentav kan fungera kontraproduktivt genom att bidra till ökad risk för återfall.³ Eftersom unga personer är mer formbara än äldre, och därmed lättmottagliga för stämpling och stigmatisering, kan sådana risker antas vara särskilt påtagliga när man har att göra med unga lagöverträdare. Fakultetsnämnden vill i detta sammanhang även hänvisa till det remissyttrande över föreliggande betänkande som lämnats av Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet och de hänvisningar till forskning som där görs. När det gäller förebyggande av brottslighet genom straff brukar man skilja på individual- och allmänprevention – beroende på om avsikten är att avhålla den enskilde lagöverträdaren från att återfalla i brott eller om det handlar om att påverka andra potentiella lagöverträdare. I det politiska samtalet och den allmänna debatten tycks ett viktigt skäl till ifrågasättandet av ungdomsreduktionen vara förväntningar om

² Se Utredningen, s. 177.

³ Se Utredningen, s. 207 f.

individualpreventiva effekter. Genom inlåsning, eller s.k. inkapacitering, förväntas brottsaktiva individer ”hållas borta från gatan” i större utsträckning än vad som är fallet i dag. Det måste anses vara en brist – om inte annat för det demokratiska samtalets skull – att denna typ av idéer inte närmare undersöks och bemöts, låt vara att det inte ligger inom ramen för utredningens direktiv.

När det gäller frågan (2) om *behovet* av en åtgärd noterar utredningen på grundval av statistik över antal lagföringar och självrapporterade data att ungdomsbrottsligheten av allt att döma har minskat de senaste tio åren också när det gäller allvarligare brottslighet. Mot denna bakgrund drar utredningen slutsatsen att det saknas empiriskt stöd för skärpta påföljder för unga lagöverträdare.⁴ Här kan man invända att huruvida det finns behov av straffrättsliga ingripanden delvis är en subjektiv fråga. Som regeringen anger i sina direktiv förändras inte bara samhället utan också synen på sådant som ”brott, brottslingar och reaktioner på brott”. Vad utredningen menar är att det saknas empiriskt stöd för att motivera skärpta påföljder *utifrån en förändrad verklighet*. För somliga är dock kanske enbart förekomsten av brottslighet – oavsett om denna minskar – empiriskt stöd nog för en reform som den efterfrågade.

Som direktiven måste tolkas är syftet med den efterfrågade lagändringen att förebygga *brottslighet av visst slag* – vad regeringen kallar ”organiserad brottslighet i gängmiljö”. Utredningen rymmer ingen undersökning av hur stor del av den brottslighet som begås av lagöverträdare under 21 år som är organiserad och gängrelaterad – men det kan antas att andelen är förhållandevis liten.⁵ Den föreslagna reformen skulle innebära en straffskärpning för alla lagöverträdare i åldersgruppen 18-20 år oavsett vilken typ av brottslighet det är frågan om. Om det enda syftet är att komma åt brottslighet som är organiserad och gängrelaterad kan reformen följaktligen liknas vid att ”skjuta mygg med kanon”. Annorlunda uttryckt är ett avskaffande av den generella reduktionen ett ytterst ineffektivt sätt att använda samhällets resurser för att nå dessa mål – reformen beräknas belasta stadskassan med mellan drygt en miljard och knappt två miljarder kronor beroende på vilken modell för hantering av lagöverträdare i åldersgruppen 15–18 år som väljs. Det kan vidare anses orättvist att ett stort antal lagöverträdare vars brottslighet inte kan knytas till den aktuella kontexten blir föremål för en straffskärpning. Mot denna bakgrund anser fakultetsnämnden att en särreglering av det slag som föreslås i det särskilda yttrande som är bilagt utredningen skulle vara en väsentligt mer ändamålsenlig åtgärd.⁶

Frågan (3) angående vad som ska anses rättvist – att ta bort ungdomsreduktionen eller att behålla den – handlar framförallt om huruvida 18–20-åriga lagöverträdare ska anses mindre klandervärda än äldre personer som begår brott. Som skäl för särbehandlingen av unga lagöverträdare brukar bl.a. en outvecklad ansvarsförmåga lyftas fram. Förmågan att ta ansvar kan anses påverka brottets svårhet – i den meningen att gärningspersonens skuld är mindre – och därmed den grad av klander som vederbörande förtjänar. Med detta synsätt kan ungdomsreduktionen enligt 29 kap. 7 § BrB ses som en förlängning av straffvärdet, eftersom den fyller funktionen att justera påföljdens ingripandegrad mot vad som är förtjänt med hänsyn till brottets svårhet. Som utredningen redovisar talar empirisk

⁴ Se Utredningen, s. 199.

⁵ Jfr det särskilda yttrandet, Utredningen, s. 356

⁶ Se Utredningen, s. 355 ff.

forskning för att unga vuxna så sent som till 25-årsåldern generellt sett visar prov på egenskaper som vi associerar med bristande ansvarsförmåga.⁷ En grundbult i det svenska påföljdssystemet är intresset av straffrättslig proportionalitet – dvs. en rättvisekonception innebärande att straffets stränghet ska stå i samband med vad som uppfattas vara förtjänt med hänsyn till brottets svårhet. Fakultetsnämnden ansluter sig till utredningens slutsats att den nuvarande ordningen – som låter en presumerad bristande ansvarsförmåga innan 21 års ålder påverka påföljdens stränghet – svarar mot detta för påföljdssystemet konstitutiva intresse.⁸

Med detta sagt vill fakultetsnämnden framhålla att idéer om vad som är rättvist – sär- eller likabehandling – naturligtvis ytterst är normativa till sin karaktär. En väsentlig men sannolikt svårbesvarad fråga som utredningen inte berör är *hur stor* skillnaden på gruppnivå är mellan 18-20 åringar och äldre individer när det gäller ansvarsförmågan. Hur påtaglig olikheten är kan anses ha bäring på frågan om skillnaden överhuvudtaget bör beaktas och *om* den beaktas, på frågan vilket genomslag den bör ges. På andra områden saknar som bekant ungas bristande ansvarsförmåga betydelse i juridiskt hänseende efter att en individ fyllt 18 år. Vid denna ålder dras en skarp gräns mellan omyndighet och myndighet. En 18-åring har fullständig rättslig handlingsförmåga, får rösta i allmänna val, ingå äktenskap etc. Även om viss ålder korrelerar med bristande ansvarsförmåga kan det antas att de individuella variationerna är stora – vissa individer i åldersgruppen 18–20 år har naturligtvis en bättre förmåga att ta ansvar än många individer som har fyllt 21 år. Lindrigare psykiska funktionsnedsättningar hos lagöverträdare som har fyllt 21 år beaktas i regel inte i förmildrande riktning. Straffrätten bygger på idéer om skuld och likabehandling som innebär att vissa likheter och skillnader beaktas från rättvisesynpunkt men som samtidigt förutsätter att andra faktorer *inte* beaktas. Till exempel skulle många protestera mot ett förslag att ta hänsyn till social bakgrund i termer av en förmildrande omständighet – trots att forskning visar på en positiv korrelation mellan vissa miljöfaktorer och kriminalitet. Ännu mer orimligt skulle det framstå om någon hävdade att gruppen män bör särbehandlas framför gruppen kvinnor – oaktat att det finns forskningsmässigt stöd för att män generellt sett är mer risksökande och har sämre impuls kontroll jämfört med kvinnor. Fakultetsnämnden ser det inte som sin uppgift att direkt ta ställning när det gäller vilken lösning som är mest rimlig från rättvisesynpunkt.

Slutligen finns det skäl att beröra *utredningens slutsatser när det gäller hanteringen av lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år* – dvs. straffmyndiga som är barn i Barnkonventionens mening. Utredningen presenterar fyra alternativ till hur straffmätningen för denna ålderskategori kan göras och stannar inför ett alternativ där nuvarande straffmätningsspraxis för 15–17-åriga lagöverträdare lämnas orörd. I linje med förslaget föreslås en ändring av 29 kap. 7 § BrB där det i lagtexten anges att ett fängelsestraff som motsvarar mer än hälften av brottets straffvärde får mätas ut för lagöverträdare som inte fyllt 18 år endast om det krävs för att kunna skärpa straffet med hänsyn till återfall enligt 29 kap. 4 § BrB. Det alternativ som utredningen förordar innebär en påtaglig s.k. tröskeeffekt i den meningen att straffmätningens värde för en lagöverträdare som just står i begrepp att fylla 18 år fortsatt motsvarar hälften av straffvärdet medan den lagöverträdare som nyss har fyllt 18 år inte åtnjuter någon reduktion överhuvudtaget.

⁷ Se Utredningen, s. 185 ff.

⁸ Jfr Utredningen, s. 214.

Som utredningen konstaterar finns det goda skäl att utforma påföljdssystemet så att tröskeleffekter undviks. Utredningen citerar i sammanhanget uttalanden som gjordes i Påföljdsutredningen (SOU 2012:34) som hade att utreda samma fråga men med mer öppna direktiv: ”Påföljdsbestämningen riskerar att uppfattas som godtycklig, irrationell och orättvis om små skillnader och oväsentliga omständigheter leder till stora skillnader i påföljdens ingripandegrad”.⁹ Fakultetsnämnden ställer sig bakom denna beskrivning. Som skäl för sitt ställningstagande att ändå inte ändra straffmätningen för 15–17-åringar anger utredningen att det med hänsyn till motstående intressen inte är försvarbart med en repressionsökning för åldersgruppen *enbart* i syfte att utjämna tröskeleffekter. Det är uppenbart att utredningen står inför ett dilemma. Mellan raderna kan man ju läsa att utredningen inte heller anser att en repressionsökning såvitt avser 18–20-åringar är försvarbar. Som uppdraget är formulerat är dock utredningen förhindrad att göra något ställningstagande i den delen. Genom att utförligt redogöra för olika modeller och sedan förorda det minst ingripande – men samtidigt från systematisk synpunkt sämsta – alternativet kan man säga att utredningen tvär sina händer. Den levererar vad som begärs enligt direktiven men är inte beredd att gå ett steg längre. Vad som skapas om lagstiftaren går på utredningens linje är närmast ett system med två straffbarhetsåldrar – 15 år, efter vilken ålder man kan dömas till (en lindrigare) påföljd och 18 år, efter vilken ålder man möter en väsentligt strängare reaktion.

Utöver att den uppkomna tröskeleffekten kommer att medföra resultat som framstår som godtyckliga och orättvisa går det att föreställa sig ytterligare negativa följdverkningar. I den allmänna debatten har det ibland framförts att det inom ramen för kriminella gäng förekommer att yngre individer väljs ut och utnyttjas för att begå brott just pga. påföljdssystemets särbehandling av unga lagöverträdare. Det tycks saknas vetenskapliga undersökningar av fenomenet och det kan på goda grunder ifrågasättas hur vanligt förekommande det är. I den mån det förekommer kan emellertid den föreslagna ordningen fungera som ett incitament för denna typ av verksamhet. Den tydliga gränstragningen vid 18 års ålder och den påtagliga skillnaden i behandling beroende på vilken sida av gränsen en lagöverträdare befinner sig kan tänkas innebära att individer som inte har uppnått åldern blir särskilt attraktiva att på nämnda sätt använda som kandidater att begå brott.

Fakultetsnämnden delar emellertid utredningens bedömning att de negativa konsekvenserna av en tröskeleffekt inte överväger de negativa konsekvenserna av en repressionsökning för den grupp lagöverträdare som är barn i Barnkonventionens mening. Under premissen att reduktionen avseende 18–20-åriga lagöverträdare avskaffas, är alltså inte heller fakultetsnämnden beredd att hålla i yxan genom att förorda en lösning som innebär en repressionsökning såvitt avser 15–17-åriga lagöverträdare. Enligt fakultetsnämnden utgör respektive negativa konsekvenser inte i första hand argument i endera riktning när det gäller hanteringen av ålderskategorin 15–17-åringar utan framförallt *ytterligare argument mot ett generellt avskaffande av ungdomsreduktionen för 18–20-åringar*.

Mot bakgrund av det anförda avstyrker fakultetsnämnden det förslag som lämnas i betänkandet. Den repressionsökning förslaget skulle innebära för lagöverträdare i ålderskategorin 18–20 år kan inte motiveras vare sig av instrumentella eller ekonomiska skäl. Ytterligare argument som med väsentlig styrka talar emot en reform är att denna

⁹ Utredningen, s. 806.

antingen skulle leda till en orättvis tröskeffekt eller en omotiverad repressionökning för lagöverträdare som är barn i Barnkonventionens mening. Som ett lämpligare alternativ ansluter sig fakultetsnämnden till det förslag som lämnas i det särskilda yttrandet författat av två av utredningens experter,¹⁰ det vill säga en särregering som gör det möjligt för rätten att i fall av organiserad eller gängrelaterad brottslighet underlåta tillämpning av 29 kap. 7 § BrB. En sådan lösning ges f.ö. en mer preciserad lagstiftningsteknisk utformning i ett nyligen publicerat debattinlägg.¹¹

Remissvaret har på fakultetsnämndens uppdrag beslutats av dekanus, professor Jessika van der Sluijs. Yttrandet har beretts av professor Claes Lernestedt och forskarstuderande Axel Holmgren. Föredragande har varit utredare Karolina Alveryd. Yttrandet har expedierats av Juridiska fakultetskansliet.

Jessika van der Sluijs

Karolina Alveryd

¹⁰ Se det särskilda yttrandet, Utredningen, s. 356

¹¹ Heckscher Sten och Victor, Dag, "Slopåd straffrabatt för unga – regeringens beställning är en våldsam överreaktion", Dagens Juridik, publicerad 2019-04-05. Tillgänglig på:
<http://www.dagensjuridik.se/2019/04/slopad-straffrabatt-unga-regeringens-bestallning-ar-en-valdsam-overreaktion>

Stockholms
universitet

Dnr SU FV-1.1.3-0712-19

2019-05-06

Tina Sjöberg, handläggare
Samhällsvetenskapliga fakulteten

Områdesnämnden för humanvetenskap

Yttrande över betänkandet *Slopad straffrabatt för unga myndiga* (SOU 2018:85)

Samhällsvetenskapliga fakulteten har erbjudits att inkomma med ett yttrande till Områdesnämnden för humanvetenskap över betänkandet *Slopad straffrabatt för unga myndiga* (SOU 2018:85).

Remissen har besvarats av Kriminologiska institutionen. Institutionens yttrande bifogas här och utgör i sin helhet fakultetens remissvar.

Detta beslut har fattats av dekanus Astri Muren och föredragande har varit handläggare Tina Sjöberg.

Astri Muren
Dekanus

Tina Sjöberg
Handläggare

Samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden

Kriminologiska institutionens underlag för Stockholms universitets remissvar på SOU 2018:85, *Slopad straffrabatt för unga myndiga*.

Sammanfattning

Kriminologiska institutionen avvisar förslaget att avskaffa straffreduktionen för 18–20-åringar.

Kriminologiska institutionen tillstyrker förslaget att bibehålla nuvarande straffreduktion för 15–17-åringar.

Direktiven, utredningen och utredningens förslag

Enligt direktiven ska utredningen föreslå en ordning där den nuvarande straffreduktionen för 18–20-åringar avskaffas och även analysera konsekvenserna av en sådan lagändring för 15–17-åringar.

Utredaren, riksåklagare Petra Lundh, har på ett grundligt och pedagogiskt vis angett en rad skäl till varför Sverige borde behålla straffreduktionen för unga myndiga gärningspersoner. Utredningen pekar bl.a. på att detta är en princip som andra jämförbara länder har. Denna positiva särbehandling har såväl i Sverige som i våra grannländer byggts på en förståelse för att unga gärningspersoner är mindre mogna och kommer påverkas mer negativt av ett straff än vuxna. Utredningen hänvisar också förtjänstfullt till att resultat från den mest aktuella hjärnforskningen, utvecklingspsykologin och kriminologin bara går att tolka som ett stöd för att behålla ett hänsynstagande till gärningspersoners låga ålder. Utredningen skriver: "Mot denna bakgrund drar vi slutsatsen att det inte finns något empiriskt, eller erfarenhetsbaserat, stöd för skärpta påföljder för unga lagöverträdare".

Utredarens uppgift var dock inte att undersöka *om* straffreduktionen skulle avskaffas utan *hur*. Direktiven följer här den nya trenden för direktiv till utredningar inom det straffrättsliga området. Resultatet har innehållsmässigt redan bestämts och utredningens uppgift blir bara att hitta formen för att höja repressionsnivån. I fall som detta, då utredningen gett goda skäl mot en lagändring, kan en remissinstans bara hålla med samtidigt som slutsatsen måste avvisas. Kriminologiska institutionens remissvar kommer därför i allt väsentligt att endast ge ytterligare stöd till den analys som utredningen presenterat.

Barn och vuxna

Enligt direktiven bör 18–20-åringar ges samma påföljder som andra vuxna. Argumentet är att 18-årsåldern är myndighetsåldern, och att det inte vore rättvist om straffet var lägre än för andra vuxna som begått samma brott. Frågan är dock varför detta argument kommer

upp nu. Hittills har det ju varit möjligt att ge straffreduktion för dem som varit myndiga i ett par år.

Myndighetsåldern är en relativt godtyckligt satt ålder. Den var 21 år, sänktes 1969 till 20 år och sänktes 1974 ytterligare till 18 år. Om mognaden steg på samma sätt under dessa få år får anses som oklart. Den forskning som utredningen lyfter fram pekar i alla fall tydligt på att ungas mognad inte kan sägas vara klar i 20-årsåldern. Under denna ålder anser inte heller riksdagen att medborgarna ska ha rätt att handla på Systembolaget.

Barnkonventionen är tydlig med att alla upp till 18 års ålder är barn och ska hanteras av ett barnstraffrättssystem, som ska styras av andra principer än de som tenderar att prägla de vanliga straffrättssystemen. Konventionen utesluter inte att också 18-20-åringar kan särbehandlas. Utvecklingen av barnstraffrättsliga internationella normerna tyder starkt på en straffrättsreduktion även för 18–20-åringar eller en höjd maximumgräns inom barnstraffrättssystemet. Barnrättskommittén har framhållit att det är önskvärt att stater tillåter tillämpning av barnstraffrättsens regler för personer som är 18 år och äldre, vanligtvis upp till 21 års ålder, antingen som en allmän regel eller som ett undantag (General Comment 10: para. 38). Läses det tillsammans med att Konventionen om Medborgerliga och Politiska Rättigheter, artikel 14.4 t.ex., kan barnkonventionens straffrättskydd delvis också täcka 18-20 åringar: "I mål mot unga lagöverträdare [juvenile persons] skall rättegångsförfarandet ta hänsyn till deras ålder och det önskvärda i att främja deras återanpassning." Doktrinen har tolkat språkvalet "unga lagöverträdare" i denna konvention att inte bara gälla barn utan även personer över 18 år (Abrams et al. 2018).

Straffvärdesargument

Direktivens motiv för en lagändring är inte helt klara. Påståendet "Synen på brott, brottslingar och samhällets reaktioner på brott är i ständig förändring precis som samhället i övrigt" är inte helt begripligt, åtminstone inte i förhållande till utredningens uppdrag. I övrigt kan direktiven sägas ge två skäl för att avskaffa straffreduktionen för 18–20-åringar, straffvärde och brottsprevention. Frågan om en förändrad syn på klandervärdeheten av brott för denna ålderskategori ska först behandlas.

Då det gäller klandervärdeheten har Axel Holmgren (2018) visat att det finns skäl att betrakta denna som mindre uttalad när det gäller unga lagöverträdare. Då unga är mer riskbenägna, har sämre förmåga till självkontroll, är mer spänningssökande och har mindre förmåga att se konsekvenserna av sitt eget handlande, kan dessa omständigheter betraktas som att brottets svårhetsgrad kan ses som mindre. Det rör sig alltså om förmildrande omständigheter där skulden anses vara lägre. Sådana förmildrande omständigheter kan antagligen också de flesta omfatta när det gäller äldre tonåringar i familjen eller bekantskapskretsen som uppfört sig illa.

Vad gäller straffets stränghet eller proportionalitet anför Holmgren dagsbotssystemet som exempel på att straffet anpassas till den dömdes levnadsförhållanden.

"Sanktionskänsligheten" kan tänkas variera så att unga upplever rörelseinskränkningen genom ett frihetsstraff som mer påfrestande. Tiden fram till frigivningen kan också tänkas vara svårare att uthärda för den som är ung.

Detta gäller förstås särskilt för livstidsstraff som 18–20-åringar ska kunna dömas till enligt utredningsförslaget. Straffet innebär i princip att resten av livet ska tillbringas i fängelse även om det i dag i praktiken omvandlas till ett tidsbestämt straff i de flesta fall. Förutom det hissande tidsperspektivet, innebär det också att ju yngre gärningspersonen är desto länge tid kommer fängelsevistelsen att vara. Här kan också påpekas att en utredning, Ds 2017:38, *Livstidsstraff för mord*, föreslagit att antalet livstidsstraff ska flerfaldigas – något som då förstås också kommer att gälla unga gärningspersoner. Det kan för övrigt tilläggas att straffvärdet för mord begånget av unga upp t.o.m. 20 års ålder nyligen höjts. Maximistraffet är nu 14 år till skillnad från tidigare 10 år.

Brottspreventionsargument

Direktiven framhåller avskaffandet av straffreduktionen för 18–20-åringar som ett medel för att komma till rätta med ”organiserad brottslighet och annan kriminalitet förenad med gängbildning”. I ett särskilt yttrande i utredningen ifrågasätts om det då är rimligt att införa en generell straffskärpning som inkluderar den stora delen av unga lagöverträdare som inte ägnar sig åt denna typ av brottslighet. Kriminologiska institutionen kan bara hålla med. År 2017 var det 10 000 unga myndiga som lagfördes för brott, 23 av dessa för dödligt våld, för att ta det allvarligaste brottet. Resterande 9 977 18-20-åringar lagfördes sålunda för andra brott som narkotikabrott av mindre allvarlig karaktär, tillgreppsbrott, misshandel och trafikbrott. De flesta som kommer att påverkas av minskad hänsyn till ålder är därför unga som begått andra brott än de som utredningens direktiv och den kriminalpolitiska debatten tagit sikte på.

Utredningen hänvisar till en genomgång från Brå, *Särbehandling av lagöverträdare 18–20 år* (Brå 2012), för bedömning av effekterna av frihetsstraff. I rapporten sägs: ”Merparten av studierna visar att kontakter med rättssystemet och frihetsberövande påföljder ökar risker för återfall”. Brå har också nyligen publicerat en genomgång av metastudier som undersökt effekterna av frihetsstraff resp. icke frihetsberövande påföljder. Resultatet är detsamma – fängelse tenderar att öka återfallen (Brå 2019).

Kriminologiska institutionen vill ytterligare understryka denna slutsats genom att hänvisa till den stora forskningsdatabasen *Criminological Highlights* som sammanställs vid University of Toronto. I en särskild rapport inom ramen för denna sammanställning sammanfattar författarna (Doob et al., 2014a) forskningen om straffets allmänt avskräckande effekt:

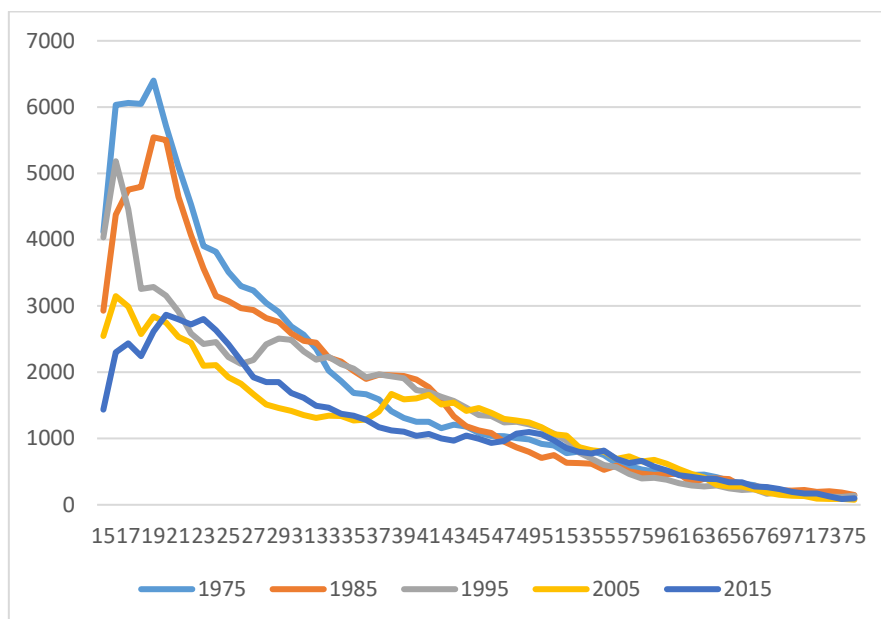
”Vi tror det är rimligt att säga att vi inte känner till någon ansedd kriminolog som noggrant har granskat den samlade forskningslitteraturen om ’avskräckning genom dömande’ som tror att brottsfrekvenser kan minskas genom avskräckning genom att öka strängheten i de straff som ges i domstolar.”

I en annan rapport av samma författare (Doob et al., 2014b), behandlas fängelsets individualpreventiva effekter, främst mätt som sannolikheten för återfall inklusive om straffet ges i form av ett alternativ till frihetsberövande. Så gott som alla studierna visar att

fängelse inte reducerar återfallsrisken jämfört med icke frihetsberövande påföljder, och att en fängelsedom ofta t.o.m. ökar återfallen.¹

Ett ytterligare argument mot att öka användningen av fängelse för 18–20-åringar är brottslighetens åldersmässiga fördelning. Det är just i detta åldersskikt som lagföringarna är som flest. Detta visas i nedanstående figur, baserad på data från en avhandling från Kriminologiska institutionen (Sivertsson 2018). Som framgår av figuren är detta mönster också tämligen oförändrat över tid.

Figuren visar ytterligare två saker. För det första att brottsligheten minskar bland unga män i de aktuella åldersgrupperna. För det andra, och kanske ännu viktigare i detta sammanhang, att brottsaktiviteten snabbt minskar i takt med stigande ålder. I ljuset av vad som just påpekats om fängelsestraffets negativa effekt på återfall måste frågan ställas om det då är rimligt att i större utsträckning placera 18–20-åringar i fängelse.

Antal lagföringar för män i olika åldrar 1975–2015.

Källa: Projektet "Den ojämlika brottsligheten", Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

¹ På Kriminologiska institutionens hemsida finns en närmare beskrivning av *Criminological Highlights* och även korta svenska översättningar av ett urval artiklar om fängelset särskilt relevanta för svensk kriminalpolitik: <https://www.criminology.su.se/forskning/criminological-highlights-p%C3%A5-svenska/criminological-highlights-p%C3%A5-svenska-1.427470>.

Kostnader

Utifrån den forskning som bedrivits vid Kriminologiska institutionen inom ramen för ett projekt kring ojämlikhet, livschanser och brott under de senaste decennierna, går det att säga att det inte finns någon samhällsinstans, utöver familjen, som är viktigare än skolan för att skapa skyddsfaktorer för unga som är på väg in i en kriminell karriär. Med goda skolresultat är unga så gott som skyddade från att lagföras för brott när de blir äldre. Det visar sig också att det går att komma igen för unga lagöverträdare som genom exempelvis Komvux eller folkhögskola får en andra chans. Forskningen visar också att över tid har de lagförda unga allt oftare en misslyckad skolgång bakom sig.

Att avskaffa straffreduktionen för 18–20-åringar skulle enligt utredningen kosta en dryg miljard. Att kostnaderna blir så höga hänger samman med det som figuren visar – lagändringen tar sikte på just de år där brottsligheten är som högst. Kostnaderna för förslaget motsvarar dem för att anställa 2 000 specialpedagoger och lärare i förskola, grundskola och gymnasieskola. Detta vore en insats som har potential att utjämna barns livschanser och därmed dämpa nyrekryteringen till brott.

Avslutning

På grundval av utredningens resultat samt ytterligare analys som har presenterats här avvisar Kriminologiska institutionen förslaget att avskaffa straffreduktionen för 18–20-åringar.

Remissvaret har beretts av Olof Bäckman, Felipe Estrada, Anders Nilsson, Tove Nyberg, Fredrik Sivertsson och Henrik Tham.

Kriminologiska institutionens styrelse har fattat beslut per capsulam den 12 april.

Tove Pettersson, prefekt

Referenser

Abrams, L. S., Jordan, S. P., & Montero, L. A. (2018). What is a juvenile? A cross-national comparison of youth justice systems. *Youth justice*, 18(2), 111-130.

Brå (2012). *Särbehandling av lagöverträdare 18–20 år. En kunskapssammanställning*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

https://www.bra.se/download/18.1ff479c3135e8540b2980004160/1371914737087/2012_Sarbehandling_av_lagovertradare.pdf

Brå (2019). *Påverkas återfall i brott av om påföljden är frihetsberövande eller icke frihetsberövande? Resultat från en metastudie*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

<https://www.bra.se/publikationer/arkiv/publikationer/2019-03-15-paverkas-aterfall-i-brott-av-om-pafoljden-ar-frihetsberovande-eller-icke-frihetsberovande.html>

Doob, A., Webster, C. M. och Gartner, R. (2014a). *Issues related to Harsh Sentences and Mandatory Minimum Sentences: General Deterrence and Incapacitation*. Research Summaries Compiled from *Criminological Highlights*. Centre for Criminology & Sociolegal Studies, University of Toronto. <https://criminology.utoronto.ca/wp-content/uploads/2013/09/DWGGeneralDeterrenceHighlights14Feb2013.pdf>

Doob, A., Webster, C. M. och Gartner, R. (2014b). *The Effects of Imprisonment: Specific Deterrence and Collateral Effects*. Research Summaries Compiled from *Criminological Highlights*. Centre for Criminology & Sociolegal Studies, University of Toronto. <https://criminology.utoronto.ca/wp-content/uploads/2013/09/DWG-EffectsImprisonmentHighlights14Feb2013.pdf>

Holmgren, A. (2018). Några ord om den ideologiska grunden för den s.k. ungdomsreduktionen enligt 29 kap. 7§ brottsbalken. *Svensk Juristtidning*, 2018, s. 343–359.

Sivertsson, F. (2018). *Criminal Careers in the Long Run. Patterns and Predictions of Criminal Convictions across Age, Time and Gender*. Ak. avh. Stockholm: Department of Criminology, Stockholm University.